

*Agnieszka Raszewska-Klimas**

ELEMENTY GWAROWE W HISTORYCZNYCH NAZWISKACH MIESZKAŃCÓW ZIEMI PIOTRKOWSKIEJ

**THE ELEMENTS OF LOCAL DIALECT
IN HISTORICAL SURNAMES OF PIOTRKOW'S RESIDENTS**

The subject of the analysis are the surnames certified in the historical sources of Piotrkow' region covering the period from the sixteenth to the nineteenth century. The anthroponyms provide the linguistic data that is the complement of the knowledge on the dialect language of the area in question. Preserved in the anthroponyms phonetical dialect features confirm the dialectological location of Piotrkow on the border of Lesser Poland, Greater Poland and Mazovia.

Keywords: anthroponyms, Piotrkow's region, dialectal border

Słowa kluczowe: antropimimy, region piotrkowski, pogranicze dialektalne

Piotrkowskie usytuowane jest na obszarze ziemi sieradzko-łęczyckiej. Jest to teren gwar o charakterze pogranicznym. Klasyfikacja gwar na tych terenach do większych obszarów dialektalnych była kwestią dyskusyjną. Starsze badania dialektologiczne, na przykład: Kazimierza Nitscha [1958, s. 256] czy Zdzisława Stieberta [1933, s. 51, m. 1] mówiły o prymarnej przynależności sieradzko-łęczyckiego do Małopolski. Późniejsze prace natomiast udowodniały prymarność dialektalną Wielkopolski [por. Dejna, 1966; 1973, s. 86; Kamińska, 1968, s. 122–133; Strokowska, 1978, s. 249–250]. Natomiast najnowsze badania geomorfo-

* Wydział Filologiczno-Historyczny, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filia w Piotrkowie Trybunalskim, ul. Juliusza Słowackiego 114/118, 97-300 Piotrków Trybunalski; e-mail: a.klimas@unipt.pl

logiczne [por. Gala, 1994; 1995; 1996; Jaros, 2001; 2002; 2009], łączące zasięgi zjawisk językowych z warunkami hydrograficznymi w połączeniu z historią osadnictwa, ukazują, że nie można wskazać prymarnej przynależności do żadnego dialektu, a gwary na tych terenach „definiowane są przez skupiska izoglos małopolskich, śląskich, wielkopolskich, a także mazowieckich” [Gala, 1995, s. 97]. Ziemia sieradzko-łęczycka położona była pomiędzy czterema ośrodkami plemiennymi: Polan, Wiślan, Mazowszan i Ślężan. Już w średniowieczu ze względu na przemieszczanie się ludności odmiennego pochodzenia etnicznego, dochodziło do występowania na tym terenie różnych postaci dialektalnych cech językowych [Jaros, 2009, s. 13]. O pogranicznym charakterze gwar ziemi sieradzko-łęczyckiej i leżącego w jej obrębie dawnego powiatu piotrkowskiego, usytuowanego w dorzeczu górnego biegu Warty oraz dorzeczu górnego i środkowego biegu Pilicy, świadczą badania z zakresu fonetyki i słowotwórstwa [por. Kamińska, 1968, s. 102–112; Strokowska, 1978, s. 222–223; Gala, 1994, cz. 2, s. 84–98; Stieber, 1933, s. 30, 43; Jaros, 2001; 2009; Gala-Milczarek, 2009; Gala, Gala-Milczarek, 2014].

Historyczne nazwiska piotrkowskie rejestrowane w zachowanych dokumentach z XVI–XX wieku¹ zachowują pewne fonetyczne cechy gwarowe, charakterystyczne dla regionu. Jednakże do zagadnienia zachowania cech gwarowych w *nominach proriach* należy podchodzić z dużą ostrożnością z powodu możliwości „wędrówek” onimów. Nazwiska mogły „przywędrować” na badany teren już w kształcie zapisanym w dokumentach źródłowych. Nie bez znaczenia było także wykształcenie skryptorów, które mogło decydować o kształcie formalnym onimów. Tych informacji jednak źródła nie podają. Właściwą interpretację antroponimów utrudnia także sposób zapisu nazw własnych. Nazwiska pisane były zgodnie z obowiązującą w danym czasie grafią i kształtującą się normą ortograficzną, ustabilizowaną ostatecznie dopiero w XX wieku. Nie było możliwe oddanie w pełni właściwości artykulacyjnych poszczególnych słów, w tym także nazw własnych. Poza tym niestaranne czasem pismo skryptorów uniemożliwiało poprawne odczytanie nazwiska. Jednakże są zapisy antroponimów, które mogą poświadczać fonetyczne cechy artykulacyjne właściwe wymowie mieszkańców miasta i okolic.

¹ Omawiane antroponimy pochodzą z następujących publikacji: Gala Sławomir, Piotrowicz Elżbieta, 2001, *Nazwiska historyczne piotrkowian*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź; Raszevska-Klimas Agnieszka, Piotrowicz Elżbieta, Pacan-Bonarek Lidia, 2016–2017, *Słownik nazwisk mieszkańców Piotrkowa Trybunalskiego i okolic w XIX–XX wieku*, t. 1–4, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź; Gala Sławomir, 1997, *Słownik nazwisk i przezwisk ludności ziemi piotrkowskiej*, Wydawnictwo Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski–Łódź.

Badanie najstarszych zachowanych dokumentów, z których wyekscerpowano nazwy osobowe, to jest ksiąg rejestrowych cechów rzemieślniczych – kupieckiego i rzeźniczego z XVI–XVIII wieku, pozwala na pewną charakterystykę języka mieszczan piotrkowskich. Jak wynika z zapisów w księgach cechowych, główne tendencje rozwojowe języka na tym terenie zgodne są z procesami zachodzącymi we wskazanym czasie w języku ogólnopolskim. Niemniej jednak pewne zmiany zachodziły wolniej, a niektóre nawet można uznać za archaizmy, jak na przykład utrzymujące się przez cały wiek XVII ślady miękkiej wymowy *č, š, ř* // *ž*, oraz miękkości *l* w każdej pozycji [Gala, Piotrowicz, 2001, s. 30].

W mowie (piśmie) piotrkowian widoczne są ślady cech gwarowych. Występują one niekonsekwentnie, ze względu na próbę, niekoniecznie udaną, wyeliminowania ich przez pisarzy. Skrypcy znajdowali się pod wpływem wymowy mazurzącej, będącej innowacją mazowiecko-małopolską. Widać to zarówno w zapisach najstarszych (*Płosa* // *Płosza* 1606; *Grecyna* // *Greczyna* 1696; *Błaskowic* // *Błaskowic* 1696), jak i dziewiętnastowiecznych (*Arcyk* // *Arczyk* 1816, *Cuprych* 1829 // *Czuprych* 1827, *Grackowski* 1812 // *Grackowski* 1814). Nazwiska najstarsze rejestrują zapisy hiperpoprawne, wynikające ze starań poprawnościowych (*Rajcza* 1654, *Jagielszki* 1679). Antroponimy dziewiętnastowieczne poświadczają wymowę spółgłosek szumiących *sz, cz, ż, dż* jako głosek miękkich *ś, ć, ź, dź* (*Bućkowska* 1849, *Drąskiewicz* 1863, *Droździak* 1864–1880). W kilku wypadkach występują trzy formacje wariantywne, np. *z s, ś i ś* (*Jaroskiewicz* 1822, *Jaroszkiewicz* 1814, *Jarośkiewicz* 1813). W pracy *Historyczne nazwiska piotrkowian* autorzy dowodzą, przytaczając stanowisko Stanisława Rosponda, że pierwotnie miękkie spółgłoski *š, č...*, w procesie mazurzenia najpierw dawały *ś, ć...*, następnie dopiero twarde *s, c...*. Spowodowało to zmieszanie trzech szeregów: *s, c...*, *ś, ć...*, *š, č...*. Dialekty mazurzące utrzymywały miękkość spółgłosek omawianego szeregu znacznie dłużej poza wiek XVI, niż niemazurzący dialekt wielkopolski [Gala, Piotrowicz, 2014, s. 22], czego ślady odnajdujemy jeszcze w nazwiskach z XIX wieku. Zjawisko mazurzenia poświadczone w antroponimach piotrkowskich z czasem jest coraz rzadsze, a w nazwiskach zapisanych po 1900 roku występuje sporadycznie. Jest to rezultat upowszechniania się mowy niemazurzącej pod wpływem polszczyzny literackiej, widoczny zwłaszcza w oficjalnych pismach, jakimi są księgi meldunkowe czy parafialne. Proces ten obserwuje się także w innych gwarach Polski centralnej [Gala, 2014, s. 180].

Różnicowane są kontynuanty staropolskich nosówek *a* długiego i *a* krótkiego. Nazwiska pochodzące z XVI–XVIII wieku poświadczają beznosówko-

wą wymowę samogłosek nosowych (*Kakol* 1588, *Blekwicki* 1618, *Węgrzynek* 1577). Ustną realizację nosówek w okolicach Piotrkowa Trybunalskiego, Radomska oraz między Koniecpolem a Częstochową potwierdzają badania dialektologiczne starsze i nowsze [por. Nitsch, 1957, s. 102; Stieber, 1933, s. 18; Kamińska, 1965, s. 26; Gala, 1994, I, m. 60, 61, 64, 68, 69–73]. Zanik nosowości charakterystyczny był dla północnej Małopolski [Piotrowicz, Gala, 2001, s. 21]. Piotrkowskie wraz z przyległymi terenami stanowiło wyspę, na której to zjawisko występowało. Nazwiska dziewiętnastowieczne natomiast poświadczają realizację nosówek zgodnie z normą wielkopolską, w której samogłoska *ę* realizowana jest jako nosowe *y* oraz samogłoska *o* jako nosowe *u*, wymawiane asynchronicznie przed zwartymi (*Otrymba* 1830, *Dumbrowski* 1881–1930, *Wielundko* 1863–1880) i zwarto-szczelinowymi (*Zajunc* 1863–1880). Może to potwierdzać kierunek zmian, obserwowany w gwarach piotrkowskich, gdyż do niedawna w okolicach Piotrkowa Trybunalskiego, Radomska oraz między Koniecpolem i Częstochową występowała właściwa obszarom północnomalopolskim denazalizacja we wszystkich pozycjach. Ostatecznym rezultatem ewolucji może być wartość nosowa samogłosek nosowych zgodna z normą ogólnopolską, ustaloną na podstawach wielkopolskich, to jest występowanie dwufonemowej wymowy nosówek *ę* i *o* w pozycji przed spółgłoskami zwartymi i zwarto-szczelinowymi, na przykład: *Bogolebski* 1881–1930 // *Bogotembski* 1864–1880, *Dębski* 1814 // *Dembski* 1827, *Florecki* 1842 // *Florencki* 1826. Obecnie w gwarach coraz częściej, szczególnie na obszarze między Częstochową, Piotrkowem Trybunalskim, Łodzią i Sieradzem, słyszy się wymowę nosówek zgodnie z normą ogólnopolską [Gala, 2014, s. 179].

Cechą gwarową występującą w antroponimach poświadczonych zarówno w najstarszej, jak i w najnowszej warstwie nazewniczej, to jest od XVI do XX wieku, jest przejście kontynuantów długiego *e* w *i* // *y* początkowo tylko przed końcowym *-j*, z jednoczesnym zanikiem wygłosowego *-j* w tautosylabicznej grupie *-ej*, co można tłumaczyć innowacją małopolsko-wielkopolską. Zjawisko to potwierdzają imiona (*Andrzy* 1765, *Błaży* 1732). Z czasem *é* przechodzi w *i* // *y* przed *n*, *ń*, *m* (*Lorync* 1689, im. *Nikodim* 1627), a od XVIII wieku niezależnie od otoczenia fonetycznego [Gala, Piotrowicz, 2001, s. 17]. Inne realizacje samogłoski długiej *e* poświadczają nazwiska dziewiętnastowieczne, w których występują formacje wariantywne – z *e*, będącym rozszerzeniem *é*, zgodnie z normą ogólnopolską, obok antroponimów, w których dawne *é* realizowane jako *y* po spółgłoskach twardych oraz jako *'i* po miękkich, tak, jak na północnym obszarze Małopolski [Dejna, 1966, s. 258], na przykład: *Bielicka* 1881–1930 // *Bilicka* 1835; *Bielski* 1829 // *Bilski* 1846; *Cebula* 1881–1930 //

Cybula 1849; *Zarzecki* 1810 // *Zarzycki* 1818. Przejście *é* w *i* // *y* potwierdzają nieliczne zapisy antroponimów, niemniej jednak zjawisko to widoczne jest do końca badanego okresu, to jest do 1971 roku. Zwężenie *é* do *'i* po spółgłosce miękkiej, do *y* po spółgłosce twardej obecnie obserwuje się na zachód od Pilicy po Wartę. Niemniej jednak dawniejszy stan gwarowy zacierany jest przez normę ogólnopolską [Gala, 2014, s. 178].

W najstarszej warstwie antroponimów piotrkowskich widoczne jest zjawisko odwrotne do omówionego wyżej, to jest rozszerzanie się *i* // *y* w *e* przed spółgłoskami nosowymi, stąd pojawiają się takie zapisy jak: *Piendarski* 1662, *Wawrzeniec* 1659. Nowsze antroponimy również rejestrują ten proces (*Ciążeński* 1808, *Demus* 1881–1930, *Muszeński* 1863–1880). Innowacją dialektalną, polegającą na przejściu *iN* // *yN* w *eN* należy uznać za dialektalną właściwość mazowiecko-małopolską. Nie występuje ona na Śląsku ani w Wielkopolsce [Dejna, 1966, s. 155].

Na kierunek zmian w gwarach piotrkowskich może wskazywać rozszerzenie *i*, *y* do *e* przed *l*, *ł* w nazwach siedemnasto- i osiemnastowiecznych (im. *Bazeli* 1720, *Wawrzelo* 1610) oraz cofnięcie artykulacji *i*, *y* do *u* przed tautosylabicznym *ł* w nazwiskach dziewiętnastowiecznych (*Budzila* 1881–1930 // *Budziula* 1863). Typ wyraźnego rozszerzenia *yŁ* w *eŁ* występował w centrum Polski od okolic Miechowa po Opatów, Łowicz, Kutno, Koło i Radomsko. Wpływ spółgłoski *ł* na *y* mógł zaznaczać się nie tylko w rozszerzeniu artykulacji *y* lecz także na jej wyraźnym cofnięciu. Jednak tereny z realizacją *yŁ* w *eŁ* oraz z realizacją *yŁ* w *uŁ* nie pokrywają się [Dejna, 1966, s. 153]. We współczesnych gwarach piotrkowskich widoczne jest, tak jak w nazwiskach z XVII i XVIII wieku, rozszerzenie i cofnięcie artykulacyjne samogłoski *i* przed spółotwartymi, jako rezultat wpływu małopolskiej innowacji dialektalnej [Gala-Milczarek, 2009, s. 8].

W księgach cechowych z okresu od XVI do XVIII wieku występuje mieszanie grup *oN* i *uN*. W XVI wieku proces ten jest słabo zaznaczony, a przejście *oN* w *uN* poświadczone jest tylko w nazwisku *Kunin* (1588). W XVII wieku znacznie częściej pojawiają się zapisy typu: *font*, *gront*, które nie zanikają w Piotrkowskim także w XVIII wieku (im. *Zygmont*), choć w języku ogólnopolskim zjawisko to z upływem czasu jest coraz mniej widoczne. Także grupa *oN* jest często w najstarszych księgach piotrkowskich pisana przez *uN* (*munety*, *kunefka*). Realizacja grup *oN* i *uN* (< *oN*) nigdy nie była w nazwiskach z XVI–XVIII wieku stosowana konsekwentnie [Gala, Piotrowicz, 2001, s. 19]. Ślady tego procesu widoczne są jeszcze w nazwiskach dziewiętnastowiecznych (*Okoński* 1810 // *Okuński* 1809, *Prochoń* 1863 // *Prochuń* 1863). Realizacja

oN jako *uN* w języku literackim występuje do końca XVIII wieku, natomiast w gwarach obecna jest do dzisiaj. Obecnie w gwarach piotrkowskich obserwuje się tendencje rozszerzenia artykulacji *uN* do *oN* (*font, strona* zam. struna) pod wpływem dialektu małopolskiego [Gala-Milczarek, 2009, s. 8].

Bardzo rzadko język ksiąg cechowych poświadcza przejście *á* w *o*. Taka realizacja zachodzi tylko przed spółgłoskami półotwartymi *l, n*. Autorzy *Nazwisk historycznych piotrkowian* tłumaczą to utrzymywaniem się w okresie od XVI do XVIII wieku *a* wyraźnie szerszego od *o* lub spłynięciem się *a* ściśnionego z *a* jasnym. Jak wykazują badania gwarowe, Piotrków leżał na terenie, na którym *á* przeszło w *o*, jednak w sąsiedztwie obszarów zachowującym do dziś *a*. Linia oddzielająca obszary zachowujące *a* przebiega poprzez Końskie, Włoszczowę i Częstochowę [Gala, Piotrowicz, 2001, s. 17]. Język dokumentów źródłowych, jak i antroponimy ze *Słownika nazwisk mieszkańców Piotrkowa Trybunalskiego XIX i XX wieku* sporadycznie potwierdzają realizację dawnego *á* jako *o*, np. w nazwiskach *Bijok* 1881–1930, *Jokiel* 1864–1880. Poświadczony w źródłach historycznych formy wariantywne tych antroponimów, tj. *Bijak, Jakiel* są wyrazem zachowania pisowni zgodnie z normą ogólnopolską lub odzwierciedleniem wpływu zmian integracyjnych, polegających na zastępowaniu *o* przez ogólnopolskie *a*. Zmiany, o których mowa, zachodzą też w gwarach w strefie wododziału Warty i Pilicy [Gala, 2014, s. 177].

Samogłoski nagłosowe poprzedzane są w piotrkowskich antroponimach spółgłoskami protetycznymi *h-* lub *j-* (*Jantonowicz* 1636, *Hanand* 1635, *Jadamczyk* 1837, *Jadamus* 1817, *Jantkowski* 1819). Zapisy typu *Ipolitys, Ofman* są formami hiperpoprawnymi, w których widoczna jest tendencja do usuwania nagłosowych spółgłosek, uznawanych za protetyczne, odczuwanych jako gorsze, niepoprawne. Zauważalna jest dbałość o poprawność językową i ortograficzną, która jednak maleje w XVIII wieku. Mniejsza dbałość o poprawność zapisu utrzymuje się także w dokumentach z XIX wieku, o czym mogą świadczyć liczne antroponimy zapisane w różnych postaciach graficznych.

W antroponimach piotrkowskich zaznacza się zmiana w grupach spółgłoskowych *z x*, obejmująca przejście tej szczelinowej spółgłoski w spółgłoskę zwarto-wybuchową *k* [Gala, Piotrowicz, 2001, s. 25]. Wzmacnianie *x* i przejście ostatecznie w *k* widoczne jest tylko w XVII wieku (*Ciekański* 1602). Przykłady dziewiętnastowieczne (*Krzanowski* 1840, *Kryktus* 1809) wskazują na spotykaną w gwarach na terenie Małopolski dysymilację grupy *xš* na *kš* [Dejna, 1966, s. 132]. Jest to kolejna cecha małopolska występująca w piotrkowskich antroponimach.

Szesnastowieczne antroponimy dostarczają dowodów, że już w tym czasie na terenie Piotrkowa zanika oboczność grupy *-'ew-*, występującej po spółgło-

skach miękkich i *-ow-* po spółgłoskach twardych. Dowodem na to są najstarsze nazwiska, a jest ich zdecydowana większość, które bez względu na poprzedzającą spółgłoskę zachowują sufiks *-owic(z)* lub *-owski* (*Czechowicz, Czajkowski, Gołębiowski, Jędrzejowski*). W XVII wieku pojawia się więcej form z grupą *-'ew-*, a w XIX wieku niemalże każde nazwisko, utworzone za pomocą wymienionych sufiksów, należące, jak można wywnioskować z zapisów źródłowych, do jednej osoby, rejestrowane jest raz z grupą *-'ew-*, innym razem z *-'ow-* lub z *-ow-* (*Dylewska 1809 // Dylowska 1824, Frankiewicz 1808 // Frankowicz 1827, Gajewski 1810 // Gajowski 1816, Gorzelewski 1822 // Gorzelowski 1814, Kaliszewski 1814 // Kaliszowski 1814, Kielkiewicz 1813 // Kielkowicz 1824*). Panuje w tym względzie całkowita dowolność. Jak już wcześniej ustalano, badając najstarsze nazwiska piotrkowian, „konektyw *-'ew-* zatracił w Piotrkowskim żywotność fonetyczną i już w XVI wieku został całkowicie wyparty przez *-ow-*. Obecność grupy *-'ew-* w późniejszych nazwiskach spowodowana jest wpływami wielkopolskimi lub mazowieckimi” [Gala, Piotrowicz, 2001, s. 26].

Wymienione do tej pory cechy gwarowe zarejestrowane w nazwiskach piotrkowian występują od XVI do początku XX wieku z różną intensywnością w poszczególnych przedziałach czasowych. Pewne cechy gwarowe da się jednak zauważyć tylko w antroponimach dziewiętnastowiecznych. Należy do nich ustalone pod wpływem dialektu wielkopolskiego rozszerzenie artykulacji samogłoski w grupach *ir, irz* do *er, erz* (*Dzirzbiński 1826 // Dzierzbiński 1827, Palmirski 1826 // Palmierski 1823, Pirek 1839 // Pierek 1830*). Zauważalny jest także proces przechodzenia dwuwargowego *w* w wargowo-zębowe *v*. O ewolucji *w* w *v* świadczy zastępowanie *v* (< *w*) przez *b* (*Abdakimow 1858; Basąg 1881–1930*). Taką realizację, będącą wynikiem wpływu dialektu wielkopolskiego, poświadczają też współczesne gwary piotrkowskie [por. Gala-Milczarek, 2009, s. 9] oraz sąsiadujące z nimi gwary wieluńskie i opoczyńskie [por. Gala, 2014a, s. 147].

Wpływy mazowieckie poświadczone przez antroponimy piotrkowskie wydają się późniejsze niż małopolskie i wielkopolskie i nie tak liczne. Realizacje typu *Jenkiel* (1864–1880), wskazujące na przejście nagłosowego *ja-* w *je-* oraz formacje typu *Reclaw* (1881–1930) czy *Redka* (1881–1930), mówiące o przejściu prymarnie nagłosowego *ra-* w *re-* oraz formacje wariantywne, w których raz występuje grupa śródgłosowa *-ar-*, innym razem *-er-* (*Kozarski 1812 // Kozerski 1863–1880, Koziarkiewicz 1835 // Koziarkiewicz 1830*) wskazują na oddziaływanie dialektu mazowieckiego na dziewiętnastowieczną polszczyznę regionalną Piotrkowa. Takiej realizacji nie potwierdzają wcześniejsze formacje onimizacyjne ani język ksiąg cechowych z XVI–XVIII wieku.

Podsumowując można stwierdzić, że analiza fonetycznych cech gwarowych utrwalonych w historycznych piotrkowskich antroponimach w pewnym stopniu stanowi uzupełnienie rozważań o pogranicznym charakterze gwar piotrkowskich. Oczywiście należy brać pod uwagę możliwość „wędrówek” onimów. Niemniej jednak przedstawiony materiał językowy wskazuje, że wpływ okolicznych dialektów na język mieszkańców regionu piotrkowskiego był zauważalny od XVI do XX wieku. Czasami można wskazać kierunek zmian gwarowych poświadczonych w antroponimach piotrkowskich, który potwierdzają badania dialektologiczne omawianego terenu. Piotrkowskie antroponimy rejestrują zwłaszcza cechy małopolskie (np.: zanik rezonansu nosowego, rozszerzenie i cofnięcie artykulacyjne samogłoski *i* przed spółtwartymi, dysymilacja grupy *xš* na *kš*) i wielkopolskie (np.: realizacja samogłoski *ę* jako nosowe *y* oraz samogłoski *o* jako nosowe *u*, rozszerzenie artykulacji samogłoski w stpol. grupach *ir*, *irz* do *er*, *erz*, zastępowanie *v* (< *w*) przez *b*) ale także mazowieckie (np.: przejście nagłosowego *ja-* w *je-* i *ra-* w *re-*) lub mazowiecko-małopolskie (mazurzenie, przejście *iN* // *yN* w *eN*). Potwierdzają zatem pograniczny charakter ziemi piotrkowskiej, położonej w sąsiedztwie małopolsko-wielkopolsko-mazowieckim.

BIBLIOGRAFIA

- DEJNA Karol, 1966, *Dialekty polskie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- DEJNA Karol, 1973, Z zagadnień podziału dialektalnego Polski, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, 12, s. 5–21.
- GALA Sławomir, 1994, *Małopolsko-śląsko-wielkopolskie pogranicze językowe*, cz. 1–2, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- GALA Sławomir, 1995, Skupiska izoglos i ich związek z granicami naturalnymi, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, 40, s. 91–109.
- GALA Sławomir, 1996, Gwary sieradzkie w świetle najnowszych badań atlasowych, *Poznańskie Spotkania Językoznawcze. Poznań Linguistics Meetings*, 1, s. 27–41.
- GALA Sławomir, 1997, *Słownik nazwisk i przezwisk ludności ziemi piotrkowskiej*, Wydawnictwo Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski–Łódź.
- GALA Sławomir, 2014, Zmiany w gwarach Polski centralnej, w: Irena Jaros, red., *Wybór pism dialektologicznych i onomastycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 175–202.

- GALA Sławomir, 2014a, Przejawy zmian w gwarach małopolsko-śląsko-wielkopolskiego pogranicza, w: Irena Jaros, red., Wybór pism dialektologicznych i onomastycznych, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 145–154.
- GALA Sławomir, GALA-MILCZAREK Beata, 2014, Rzeczownikowe derywaty sufiksalne w gwarach północnomałopolskich i małopolsko-mazowiecko-wielkopolskiego pogranicza, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- GALA Sławomir, PIOTROWICZ Elżbieta, 2001, Nazwiska historyczne piotrkowian, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- GALA-MILCZAREK Beata, 2009, Budowa słowotwórcza rzeczowników w gwarach piotrkowskich, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- JAROS Irena, 2001, Gwary opoczyńskie na tle językowego pogranicza Małopolski i Mazowsza, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica”, 40.
- JAROS Irena, 2002, Granice zjawisk językowych a granice naturalne na pograniczu małopolsko-mazowieckim, „Rozprawy Sławistyczne UMCS”, 19, s. 29–37.
- JAROS Irena, 2009, Nazwy środków czynności w gwarach łęczycko-sieradzkich. Studium słowotwórczo-leksykalne, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- KAMIŃSKA Maria, 1965, O języku Księgi cechowej miasta Łasku (1640–1836), „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, 10, s. 28–35.
- KAMIŃSKA Maria, 1968, Gwary Polski centralnej, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- NITSCH Kazimierz, 1957, Dialekty języka polskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Kraków.
- NITSCH Kazimierz, 1958, Granice mazurzenia w świetle Polski plemiennej, w: Wybór pism polonistycznych, IV, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- RASZEWSKA-KLIMAS Agnieszka, PIOTROWICZ Elżbieta, PACAN-BONAREK Lidia, 2016–2017, Słownik nazwisk mieszkańców Piotrkowa Trybunalskiego i okolic w XIX–XX wieku, t. 1–4, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- STIEBER Zdzisław, 1933, Izoglosy gwarowe na obszarze dawnych województw sieradzkiego i łęczyckiego, Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- STROKOWSKA Anna, 1978, Pogranicze językowe wielkopolsko-mazowieckie, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Agnieszka Raszevska-Klimas

ELEMENTY GWAROWE W HISTORYCZNYCH NAZWISKACH MIESZKAŃCÓW ZIEMI PIOTRKOWSKIEJ

Streszczenie

W artykule przeprowadzono analizę historycznych piotrkowskich antroponimów pod kątem występowania w nich cech gwarowych. Historyczne nazwiska piotrkowskie rejestrowane w dokumentach z XVI–XX wieku zachowują pewne fonetyczne cechy gwarowe, charakterystyczne dla regionu. Cechy te występują z różną intensywnością w poszczególnych przedziałach czasowych, poświadczając czasami kierunek zmian obserwowanych w gwarach piotrkowskich, potwierdzony badaniami dialektologicznymi omawianego terenu. Piotrkowskie historyczne antroponimy rejestrują cechy małopolskie (np.: zanik rezonansu nosowego, realizację *iL > eL*), wielkopolskie (np.: zastępowanie *v (< w)* przez *b*), mazowieckie (np.: realizację *ja- > je-* i *ra- > re-*), wspólne dla Mazowsza i Małopolski (np.: mazurzenie, przejście *iN // yN* w *eN*) lub dla Mazowsza i Wielkopolski (np.: obecność grupy *-ew-*). Artykuł ten może być w pewnym stopniu uzupełnieniem rozważań o gwarach piotrkowskich czy szerzej dawnej ziemi sieradzko-łęczyckiej położonej na pograniczu małopolsko-wielkopolsko-mazowieckim.

THE ELEMENTS OF LOCAL DIALECT IN HISTORICAL SURNAMES OF PIOTRKOW'S RESIDENTS

Summary

In the article there has been the analysis of Piotrkow's historical anthroponyms made for the presence of dialect characteristics. Piotrkow's historical surnames registered in the documents of the sixteenth and seventeenth centuries contain some phonetical dialect elements typical of the region. These features are of varying intensity in different time intervals, certifying sometimes the direction of changes taking place in Piotrkow's dialects that complies with the dialectological research of the area in question. Piotrkow's historical anthroponyms record the characteristics of Lesser Poland (e.g. the loss of nasal resonance, implementation *iL > eL*), Greater Poland (e.g. replacing *v (< w)* with *b*), Mazovia (e.g. implementation *ja- > je-* and *ja- > je-*), Mazovia and Lesser Poland (e.g. mazuration, transition from *iN // yN* into *eN*) or Mazovia and Greater Poland (e.g. the presence of the group of *-ew-*). This article may be, to a certain extent, the complement of the considerations of Piotrkow's dialects or, more broadly, former Sieradz and Łęczyca Land located on the border of Lesser Poland, Greater Poland and Mazovia.